

*Dr Aleksandar Đurđev, redovni profesor
Pravnog fakulteta u Novom Sadu u penziji*

UVOĐENJE PARLAMENTARIZMA U SRBIJI KAO PUT NJENE EVROPEIZACIJE

Sažetak: *U radu je prikazan način uvođenja i razvoj parlamentarizma u Kraljevini Srbiji od 1903. godine do Prvog svetskog rata. U prvom delu naznačeni su osnovni društveno-ekonomski i politički uslova, nosioci i teoretska polazišta ideje parlamentarizma. Put ka parlamentarnoj demokratiji je bio kratak ali u osnovi blagotvoran. Mlada srpska država prilagođavala se ustavnoj praksi evropskih zemalja, a pre svega Engleske, Francuske i Belgije. Drugi deo posvećen je aktivnostima osnovnih ustavnih institucija (skupštini, kruni i vladi) kao i aktivnostima političkih stranaka. Donošenjem Ustava iz 1903. godine izvršene dinastičke promene liberalizovale su i ojačale Srbiju i popravile njen ugled u svetu.*

Ključne reči: *Parlamentarizam, skupština, kralj, vlada, političke stranke, vojska.*

Uvod

Uvođenje parlamentarizma u Srbiju, kao puta njene ponovne evropeizacije, predstavlja aktuelno društveno, a pre svega ustavnopravno i političko pitanje. Ono je delimično, parcijalno, ali nikad celovito i interdisciplinarno nije proučavano. Postoje, istina, brilijantni radovi iz ove oblasti, ali aktuelna stvarnost zahteva da se iskustva parlamentarizma što celovitije spoznaju. To je, ne samo zbog prošlosti, nego pre svega zbog sadašnjosti i projekcije racionalnije budućnosti.

Protekla jubilarna proslava dvestogodišnjice srpske državnosti je podstrek da se proučavanja intenziviraju.

I

Period srpske političke istorije pre usvajanja Ustava 1903. godine može se nazvati borbom za uvođenje parlamentarnog režima.¹ To vreme, od Berlinskog kongresa 1878. do 1903. godine prema Vladimiru Ćoroviću „pada među najteže i najmračnije u novijoj istoriji Srbije“.²

Ekonomске teškoće, oličene u krizama, blokadama zajedno sa političkim sukobima i ratovima postepeno menjaju tradicionalne nasledene kulturne vrednosti Srpskog naroda. Kultura predstavlja stimulans a češće smetnju društvenih promena. Petovekovno tursko ropstvo, sa utemeljenim osmanskim standardima, predstavljalo je polaznu osnovu srpskog puta ustavnosti u pravcu demokratskog liberalizma. Srpski razvitak ka liberalnom demokratskom društvu je trnovit, krvav, ispresecan ratovima i naznakama revolucionarnih promena. Liberalizam i demokratija su, posle dva veka, konačno posejani ali još nedovoljno razvijeni. Postoji zapravo diskontinuitet u liberalnoj tradiciji društva.

Za uvođenje modernih političkih institucija najveće zasluge imaju liberali. Srbija je za vreme namesnika i Jovana Ristića dobila ustav 1869. kojim je učvršćen predstavnički sistem i princip podele vlasti. Iako njime nisu obezbeđene neophodne pravne garancije za parlamentarnu vladu uvedeni su elementi ministarske odgovornosti pred skupštinom. Ministri, iz činovničke pozicije, dobijaju obeležje političara. Nastavljajući započeti politički trend mladokonzervativci, kasnije naprednjaci, produbljuju reforme inspirisani evropskim iskustvom. Naprednjaci u svom programu 1879. ističu da ih inspiriše „tvrda volja da u težnji za opšti napredak stojimo u redovima morala evropskih, čiju civilizaciju visoko poštujemo...“.³

Parlamentarizam u Srbiji postepeno se razvija pod uticajem savremene evropske političke misli, a pre svega, engleskog parlamentarnog iskustva. Treba podsetiti da su južni krajevi Srbije, za kontinentalnu Evropu, kao što je pisao Kanic, tako i cela mlada srpska država bili za bratance terra incognita sve do Berlinskog kongresa. Nakon toga događaja „otvorena je nova stranica u odnosima Velike Britanije i Srbije, što je označilo intenzivnu saradnju dve zemlje i njihovih naroda“.⁴

Prva kulturne veze Srbije sa Engleskom uspostavljaju se nakon Dositajevog boravka u Britaniji (1784-1785). Nakon zatišja, dolaskom pu-

---

¹ Miloje Popović, *Borba za parlamentarni režim u Srbiji*, Beograd, Biblioteka Politike 1939.g.

² Vladimir Ćorović, *Istorija Srba*, Artprint Novi Sad, 2005. str. 791.

³ Srpska napredna stranka, Beograd 1883, str. 4.

⁴ Aleksandar Rastović, *Velika Britanija i Srbija*, Sl. list, Beograd 2000, str. 215.

kovnika Hodžesa u Srbiju 1837. godine uspostavljaju se veze, ne samo na kulturnom, nego i na privrednom i političkom nivou. Nepravедno je zapostavljen u domaćoj historiografiji značaj celokupnog stvaralaštva Elodi Mijatović. Posebno njeno delo „The History of Modern Serbia“ štampano u Londonu 1872. godine u četiri knjige. U njemu je prikazan nastanak moderne srpske države što je doprinelo upoznavanju anglofonskog sveta sa političkim, ekonomskim, finansijskim i prosvetnim prilikama u Srbiji. „Ova zanimljiva i energična žena ostaće upamćena kao strasni zastupnik ideje da se engleski i srpski narod što bolje upoznaju, a njihove zemlje tešnje saraduju na svim poljima“.⁵

Nekoliko poznatih britanskih intelektualaca imalo je angažovan odnos prema Srbiji. Pored Elodi Loton-Mijatović, treba istaći i Paulinu Irbi, Mejsona, Evansa Dentona, A. Hordija i E. Dženkinsa, a uoči iza vreme Prvog svetskog rata grupu uglednih humanista, na čelu sa dr Kettrin Makfeld.

Začetnici saradnje Engleske i Srbije bili su malobrojni srpski studenti stipendisti koji su sredinom XIX veka boravili na britanskim univerzitetima. Među njima se nalaze političar i istoričar Konstantin Nikodijević, advokat Konstantin Bogdanović, književnici Bagoboj Atanacković i Ljubomir Nenadović, filozof i pisac Milan Kujundžić-Aberdar, profesor istorije, književnosti i diplomata Svetomir Nikodijević, poznati anglista dr Ljubomir Nedić, publicista Nikola Jovanović-Amerikanac i dr.⁶ Posebno treba istaći snažan uticaj Čedomilja i njegove supruge Elodi Mijatović na širenju kulturnih veza Velike Britanije i Srbije.

Uticaj Francuske na Srbiju vršen je preko školovanja srpskih studenata u Francuskoj i delovanja brojnih francuskih stručnjaka u zemlji. Istovremeno, sa različitim intenzitetom i u različitim intervalima na Srbiju su uticale Nemačka, Austrija i Rusija. Kao reakcija na te uticaje i modernizaciju koja je sledila u Srbiji se javlja otpor, strah i nespремnost prihvatanja standarda evropskog života, a naročito formi i principa organizovanja državne vlasti. „Udruživanje naprednjačkog evropejstva sa monarhovim konzervativizmom, političkim stremljenjima i njegovim vezivanjem za Austrougarsku radikalni su videli pre kao pretnju nego kao uslov nezavisnosti Srbije“.⁷

---

⁵ Aleksandar Rastović, *Velika Britanija i Srbija*, Sl. list SRJ, Beograd 2000, str. 2005.

⁶ *Planiranje elite, Pitomci Kraljevine Srbije u inostranstvu 1882-1914*, Istorijski institut ANU, Beograd, 1998.

⁷ Dr Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana 1805-1945*, CLIO, 2004. str. 188.

Stojan Protić smatra da je parlamentarizam u Srbiji uveden po Engleskom uzoru i da se u svim prilikama može koristiti njeno iskustvo. No, iako je parlamentarni model organizacije državne vlasti preuzet u Srbiji nisu postojali identični društveni, ekonomski i politički uslovi i tradicija. Srbija nije imala razvijenu građansku klasu, borba za parlamentarizam i demokratiju vođena je u redovima seljaštva i njegove radikalne političke organizovanosti.

Srpski put ka parlamentarnoj demokratiji bio je težak, relativno kratak, ali u osnovi blagotvoran. Njega je uslovljavala pojava i razvoj srednjih slojeva kao elementa novog građanskog društva u nastajanju. Srednji sloj je sporo stvaran, uz mukotržno uvođenje ličnih sloboda i principa zakonitosti. Sa njim je uspostavljena ustavnost, kapitalistička proizvodnja i začetni oblici liberalne demokratije.

Ustav iz 1903, odn. 1888. godine, predstavlja refleksiju ustavne prakse Engleske prenete na evropske zemlje a pre svega na Francusku (Ustavne povelje od 1830) i Belgiju (Ustav od 1831). Uspostavljen je model ustavne monarhije i parlamentarne vlade. U pravnoj literaturi ima mišljenja da ustavna rešenja asociraju na ograničenu parlamentarnu monarhiju.⁸ Ustavom je ponovo uspostavljen princip podele vlasti kao osnov parlamentarizma. Ovog puta zametak iz 1888. godine uspešno se primio.

Pre majskog prevrata politička borba vodila se između stranaka i vladara, dok su u novom režimu na poprištu ostale samo političke stranke „Ovaj ustav nije uništio njeno staro birokratsko uređenje, ali je – javno mnjenje u zemlji bilo snažno demokratski raspoloženo, a kraljeva vlast prilično organična, tako da je Srbija u periodu 1903-1914. zaista predstavljala građansku, relativno demokratsku državu“.⁹ Razvitak parlamentarizma u Srbiji nije se odvijao bez teškoća, koje su proizilazile iz političke opstrukcije i terorizma pojedinih stranaka kao i uticaja vojske na rad državnih organa.¹⁰ Period parlamentarizma kratko je trajao te se njegove osnovne institucije nisu mogle jasno odrediti i učvrstiti. Pozicija kralja, partijski pluralizam, odnosi predstavničkog tela i vlade bili su postepeno profilisani, „Partijski sistem, koji je srpski parlamentarizam i sam gurao u pravcu koalicionihi vlada, prešao je put od faktičkog monizma, preko kratkotrajnog bipartizma, do partijskog pluralizma sa najvećom strankom,

---

⁸ Olga Popović-Obradović, *Parlamentarizam u Srbiji 1903-1914*. Sl. list SRJ, Beograd 1998, str. 140.

⁹ Dr Ljubinka Ćirić-Bogatić, *Novija politička istorija jugoslovenskih naroda*, Privredni pregled, Beograd 1971, str. 132.

¹⁰ Dr Radoš Ljušić, *Istorija srpske državnosti*, knjiga II, Beseda, Novi Sad, 2001, str. 219.

koja, međutim, već pred kraj ovog perioda više nije bila u stanju da obezbedi dovoljno snažnu skupštinsku većinu da bi očuvala homogenu vladu¹¹.

U srpskom političkom životu ne prelazu između dva veka dolazi do velikih promena: izvršena je smena generacije u strankama i u velikoj meri njihovo prestrukturiranje, novi kralj prihvata načelo da vlada, a ne upravlja, pridržavajući se dosledno ustavnih normi, skupština slobodno realizuje svoje široka ovlašćenja koristeći zakonodavnu i budžetsku funkciju, vrši kontrolu vlade i poziva ministre na odgovornost, poslanici se biraju neposredno, tajnim glasanjem. Autoritet kralja Petra su učvršćuje kako u zemlji tako i u inostranstvu. Jasno se uočava razlika između obrenovićevskog patrijarhalnog despotizma i oživljavanje novih principa zapadnog parlamentarizma. Pri svemu tome, treba imati u vidu činjenicu da se srpski parlamentarizam rađao u uslovima postojanja malobrojne građanske klase i uz podršku širokih slojeva seljaštva. Demokratija u Srbiji razvijala se iz seljačkih slojeva pa je i parlamentarizam nastajao iz takve seljačke demokratije i u kratkotrajnom razvitku pokazao punu životnu snagu.¹² Princip parlamentarizma zadržan je i u Vidovdanskom ustavu Kraljevina SHS, uz dodatak da je država pored toga što je ustavna, još i parlamentarna monarhija. Aktualnost parlamentarizma u novoj državi prestaje da bude prioritarno pitanje. Drugo prioritnije – nacionalno pitanje potiskuje ga u drugi plan.

Prvi svetski rat je onemogućio srpski građanski politički potencijal da realizuje i utemelji demokratsku parlamentarnu ustavnu (državu) monarhiju. „Prvi svetski rat je prekinuo i zaustavio srpske građanske snage u pokušaju, ne baš dugog trajanja, da u Srbiji izgrade i učvrste građansku, demokratsku i parlamentarnu državu koja je u proteklom periodu postala konačno opredeljenje svih političkih snaga u zemlji“.¹³

Parlamentarizam u Srbiji, vrednovan iz aspekta analize ustavnih institucija, ne pruža realnu sliku o njegovoj vrednosti. Delovanje političkih stranaka, vojnog faktora i spoljnopolitičkih uticaja objašnjavaju njegove realne domete, uspone i zastoje.

II

Dinastička promena, rusofilska spoljna politika i liberalizacija u unutrašnjoj politici, ekonomski jačaju zemlju i popravljaju njen međuna-

---

¹¹ Olga Popović-Obradović, *Ibidem*. str. 421.

¹² Milivoje Popović, *Borbe za parlamentarni režim u Srbiji*, Biblioteka Politike, Beograd 1939, str. 110.

¹³ Dr Janko Nicović, *Ustani razvoj Srbije 1804-2006*, Beograd 2007. str. 237.

rodni ugled. Novi suveren uživao je veliki ugled u svetu. „Petar je za svoju zemlju imao poglede jednog zapadnjaka“.¹⁴

Petar I Karađorđević, evropski čovek, posebno omiljen u Francuskoj, nosilac Legije časti, za svoju zemlju imao je poglede zapadnjaka. „Da bi izbrisao užas koji je ubistvo njegovog prethodnika izazvalo u svetu, on se trudio da, polazeći od ustava i uz pomoć ministra radikala Pašića, pruži uzornu sliku Srbije. Pojednostavljujući protokol, poštujući parlament, pomažući časne izbore, reorganizujući finansije, on je neosporno bio prvi srpski suveren koji je odlučno i sa uverenjem primenio demokratska pravila parlamentarizma. Dok su se svi njegovi prethodnici služili ustavom u lične svrhe, Petar I, častan čovek i savestan monarh, nastojao je da mu služi“.¹⁵

Dolaskom u zemlju, posle 45. godina izgnanstva, u Proklamaciji srpskom narodu „Ja hoću da budem istinski ustavni kralj Srbije“ kralj Petar se dosledno zalagao za ustavnost, demokratiju i principe parlamentarizma. Apsolutistička monarha Obrenovića ustupila je mesto ustavnoj i liberalnoj monarhiji Karađorđevića. Uprkos protivljenjima uspeo je, tokom vladavine, da obezbedi sebi i dinastiji autoritet i podršku naroda i osigura neophodne uslove za ostvarivanje parlamentarizma. Širinu njegovih političkih shvatanja potkrepljuje i misao „Uveravam Vas da ako bi naš narod želeo republiku, ja se tome ne bi protivio. U burnom političkom životu Kralj Petar je težio stabilnosti naginjući više engleskom nego francuskom parlamentarizmu važećem u Srbiji. No, i pored očiglednih rezultata u Engleskoj je vladalo mišljenje da Srbija nije spremna za slobodan ustavni razvoj.

Javni i politički život u Srbiji posle Ustava 1903. godine pod uticajem političkih partija i slobode štampe omogućio je razvitak građanskog parlamentarizma. Novi Kralj Petar I vladao je u granicama ustavnih ovlašćenja ne mešajući se u rad vlade i političkih partija. Narodna skupština i njeni poslanici birani neposrednim tajnim glasanjem, imala je široke nadležnosti a pre svega zakonodavnu, budžetsku i političko-kontrolnu funkciju. Skupština je bila jednodomna, a njen mandat je, sa tri, produžen na četiri godine.

Narodna skupština, od 2.VI 1903. do 14. XII 1918. godine imala je 25 zasedanja od toga četiri za vreme Prvog svetskog rada, dva u zemlji, a dva na Krfu.

---

¹⁴ Gi Gotje, *Istorija balkanskih monarhija (1887-1974)*, Paideia, BIGZ, Beograd, 2002, str. 16.

¹⁵ Gi Gotje, *Ibidem* str. 16.

Kraljevina Srbija od 1903. do 1914. godine imala je 19 skupštinskih saziva.

1. Vanredni saziv 1903. od 16. do 30. IX 1903. – predsednik Aca Stanojević.

2. Redovni saziv za 1903. od 1. X 1903. do 25. III 1904. – predsednik Aca Stanojević.

3. Redovni saziv za 1904. od 1. XI 1904. do 3. III 1905. – predsednik Aca Stanojević.

4. Vanredni saziv za 1905. od 8. do 17. V 1905. – privremeni predsednik Ignjat Lukić.

5. Drugi vanredni saziv za 1905. (posle izbora) od 25. VII do 5. VI-II 1905. – predsednik Ljubomir Davidović.

6. Redovni saziv za 1905. od 1. H 1905. do 19. IV 1906. – predsednik Nikola Nikolić.

7. Vanredni saziv za 1906. (posle izbora) od 25. VI do 22. VII 1906. – predsednik Aca Stanojević.

8. Redovni saziv za 1906. od 1. H 1906. do 7. VII 1907. – predsednik Mihailo A. Popović.

9. Redovni saziv za 1907. od 1. H 1907. do 31. III 1908. predsednik dr Stanojlo Vukčević.

10. Vanredni saziv za 1908. (posle izbora) od 5. VI do 7. VIII 1808. predsednik dr Stanojlo Vukčević.

11. Drugi vanredni saziv za 1908. od 27. IH do 30. IH 1908. – predsednik Ljubomir Jovanović.

12. Redovni saziv za 1908. od 1. IH 1908. do 20. IV 1909. – predsednik Ljubomir Jovanović.

13. Redovni saziv za 1909. od 1. IH 1909. do 12. IV 1910. - predsednik Andra Nikolić.

14. Redovni saziv za 1910. od 1. IH 1910. do 19. V 1911. – predsednik Andra Nikolić.

15. Redovni saziv za 1911. od 1. . IH 1911. do 19. II 1912. – predsednik Andra Nikolić.

16. Vanredni saziv za 1912. (posle izbora) od 19. IV do 30. VI 1912. – predsednik Andra Nikolić.

17. Drugi vanredni saziv za 1912. od 20. IH do 30. IH 1912. – predsednik Andra Nikolić.

18. Redovni saziv za 1912. od 1. H 1912. do 30. IH 1913. – predsednik Andra Nikolić.

19. Redovni saziv za 1913. od 1. H 1913. do 10. VI 1914. – predsednik Andra Nikolić.

Sledeći svoje uzore, nameće se pitanje, u kojoj meri je novi ustav stvarno uobličio parlamentarizam? Analiza odnosa između izvršne vlasti i skupštine daje normativnu sliku koja ima svoje refleksije u praksi. Autonomija skupštine bila je na više načina ograničena preko odlaganja sednica od strane krune, pravo kralja da, zajedno sa skupštinom odlučuje o njenom poslovanju kao i prava sazivanja sednica skupštine.

Nakon donošenja Ustava 1903. do 3. HI 1918. godine srpski parlamentarizam karakteriše dinamičan politički život i česte promene vlade. Parlamentarnu organizaciju državne vlasti, za 16. godine obogatilo je iskustvo 22. vlade.

Prva vlada:

Predsednik Ministarskog saveta Jovan Đ. Avramović - od 29. V 1903. do 12. VI 1903, trajala nepun 1 mesec. Imala 8 ministarstava: spoljnih poslova, vojnih poslova, narodne privrede, građevine, unutrašnjih poslova, pravde, prosveta i ekonomskih poslova i finansija;

Druga vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar bez portfelja Jovan Đ. Avramović - od 12. VI 1903. do 21. IH 1903, trajala oko 3 meseca.

Treća vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar bez portfelja Sava Grujić – od 21. IH 1903. do 26. I 1904, trajala četiri meseca.

Četvrta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar bez portfelja Sava Grujić – od 26. IH 1904. do 27. HI 1904, trajala 10 meseci.

Peta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar spoljnih poslova Nikola P. Pašić – od 27. HI 1904. do 16. V 1905. Trajala oko 6 meseci.

Šesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar unutrašnjih poslova Ljubomir Stojanović – od 16. V 1905. do 30. VII 1905. Trajala 2,5 meseca kada je jedan ministar vodio spoljne poslove, resor prosveta i crkvene poslove.

Sedma vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar prosvete i crkvenih poslova Ljubomir Stojanović – od 30. VII 1905. do 1. III 1906. – trajala 7 meseci.

Osma vlada:

Predsednik ministarskog saveta i ministar vojni Sava Grujić od 1. III 1906. do 17. IV 1906. – trajala 2 meseca. Imala isti broj ministarstava s tim što je jedan ministar pokrivaio dva resora.

Deveta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta ministar spoljnih poslova i zast. ministra građevine Nikola P. Pašić – od 17. IV 1906. do 30. V 1907. – trajala 11 meseci.

Deseta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar spoljnih poslova Nikola P. Pašić – od 30. V 1907. do 30. III 1908. – trajala 10 meseci. Imala isti broj ministarstava.

Jedanaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih dela Nikola P. Pašić – od 30. III 1908. do 7. VI 1908. – trajala 3 meseca. Imala isti broj ministarstva, s tim što su dva resora vodila po jedan ministar.

Dvanaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i zastup. ministra građevine Petar Velimirović - od 7. VI 1908. do 11. II 1909. – trajala oko 8 meseci.

Trinaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar bez portfelja Stojan Novaković – od 11. II 1909. do 11. H 1909. – trajala 8 meseci.

Četrnaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar bez portfelja Nikola P. Pašić – od 11. H 1909. do 25. VI 1911. – trajala punih 8 meseci.

Petnaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih dela Dr Milovan Đ. Milovanović – od 25. VI 1911. do 27. I 1912. – trajala 7 meseci.

Šesnaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih dela Dr Milovan Đ. Milovanović – od 27. I 1912. do 18. VI 1912. – trajala 5 meseci.

Sedamnaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar unutrašnjih dela Marko Trifković – od 18. VI 1912. do 30. VIII 1912. – trajala 2 meseca.

Osamnaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih poslova Nikola P. Pašić – od 30. VIII 1912. do 22. HI 1914. – traje 2 godine i 3 meseca.

Devetnaesta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih poslova Nikola P. Pašić – od HI 1914. do 10. VI 1917. – trajala 2 godine i 7 meseci.

Dvadeseta vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih dela Nikola P. Pašić – od 10. VI 1917. do 10. III 1918. – trajala 10 meseci. Imala isti broj ministarstava.

Dvadeset prva vlada:

Predsednik Ministarskog saveta i ministar inostranih dela Nikola P. Pašić – od 10. III 1918. do 3. HI 1918. – trajala 8 meseci.

Dvadeset druga vlada:

Predsednik Ministarskog saveta Nikola P. Pašić od 3. HI 1918. do 20. HII 1918. – trajala 1,5 mesec. Imala 10 ministarstava, dva više os svih prethodnih.

Vlade, kao izvršni organ, u posmatranom periodu imale su relativno kratke mandate, u proseku bile su na vlasti 18 meseci. Broj i naziv ministarstava bio je relativno konstantan, (finansije, unutrašnji poslovi, privreda, pravda, vojni, prosveta i crkveni poslovi). Poslednja vlada je imala dva resora više: saobraćaja i trgovine). Predsednik ministarskog saveta odnosno vlade, u pojedinim slučajevima pokrivaio je i neke od resora. Tako je N. Pašić osam puta pokrivaio inostrane poslove, S. Grujić, vojna pitanja i dva puta bez portfelja, LJ. Stojanović i M. Trifković unutrašnje poslove, a P. Velimirović građevinu.

Koalicione vlade između radikala i samostalaca bile su nesložne i kratkotrajne. Brojnije i snažnije radikale opstrukcijom su ometali samostalci. Radikali su preduzimali različite mere ali nisu ukidali opstrukciju koja je nametala skupštinskoj većini kooperativnost i samokontrolu. Sukobljavanja radikala i samostalaca nisu dovodila u pitanje ustavni poredak jer im je zajednička bila vera u demokratiju i parlamentarizam.

Odsustvo političke kulture, saradnje, tolerancije i neprekidna stranačka sukobljavanja često su nanosile štetu zemlji, usporavale njen razvoj i uzrokovale krizu parlamentarizma. Rasprave u skupštini ukazivale su na međupartijske sukobe koji nisu prestajali ni za vreme unutrašnjih kriza i spoljnih opasnosti. Kraljevim autoritetom pre svega, postepeno se uspostavljala ravnoteža među ustavnim činiocima.¹⁶

U Kraljevini Srbiji, od 1903. do 1912. godine, održano je pet opštih izbora. Šesti izbori, zakazani za avgust 1914. usled početka Prvog svet-skog rata nisu održani. Svi izbori su bili vanredni jer nijedan Skupštinski saziv nije realizovan u punom mandatu.

Tokom razvoja parlamentarizam je postepeno afirmisao i autoritet predsednika narodne skupštine. Na političkoj sceni javljaju se novi državni autoriteti oličeni u ličnosti predsednika predstavničkog tela. Od 19 skupštinskih saziva mandate predsedavajućeg su dobijala u više puta uva-

---

¹⁶ Dr Dragoljub R. Živojinović, *Kralj Petar I Karađorđević*, knjiga II, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd 2003, str. 131.

ženi političari kao što su: Ljubomir Jovanović (3 puta), Aca Stojanović (4 puta) i Andra Nikolić (7 puta).

Posle Balkanskih ratova srpski parlamentarizam preživljava velika iskušenja. Jačanje vojske kao vanustavnog političkog faktora, opstrukcija ujedinjene opozicije, kršenje ustava i zakona od strane vlade podriva osnovne postulate parlamentarizma. Pozitivna jedanaestogodišnja parlamentarna iskustva dovela su u pitanje postignute rezultate. „Srpski parlamentarizam 1914. godine izgledao je čak slabiji nego što je bio u početku“.¹⁷

Zaključak

Srpski parlamentarizam kratko je trajao, uspostavljao osnovne principe demokratske vlasi i sticao pozitivna iskustva. Mlada država u razvoju, pod uticajem građanske demokratske ustavnosti, postepeno se približavala evropskim standardima. To je vreme ustavnopravnog konstituisanja i na principima ustavnosti i zakonitosti, razvijanja i ostvarenja funkcija najznačajnijih državnih organa. Nasleđena prošlost, odsustvo liberalne tradicije, borba i veliki uticaj vojnog faktora limitirale su osnovne principe parlamentarne državnosti. No, i pored toga sazrevala je svest o poštovanju ustavnosti i zakonitosti i poštovanju procedure parlamentarnih formi političkog odlučivanja.

Predstavničko telo, kruna, vlada i pravosuđe dobijali su dimenziju projektovanih modela.

Skupština kao narodno predstavništvo sa produženim mandatom, od tri na četiri godine, radeći u mirnim i ratnim uslovima, imala je sednice u zemlji i inostranstvu. Skupština je birana nakon sprovedenih pet opštih izbora. U radu predstavničkog tela razvijao se demokratski duh i izgrađivao autoritet predsedavajućeg čiji su mandati često u više navrata ponavljani.

Dinastičkom promenom ustavnopravno i faktički učvršćen je autoritet krune. Ličnost Kralja Petra i njegov pozitivan odnos prema principima parlamentarizma učvrstile su ugled Srbije u inostranstvu i stabilizovale situaciju u zemlji. Dinamičan demokratski parlamentarizam uzrokovao je česte promene vlade i njihove relativno kratke mandate.

---

¹⁷ Olga Popović-Obradović, Ibidem str. 419.

*Aleksandar Djurdjev, Ph. D., Full Professor
Novi sad School of Law*

Institution of parliamentarism in Serbia as a course of its Europeanization

Abstract

The paper presents the history of parliamentarism, its institution and development in the Kingdom of Serbia, in the period from 1903 until the outbreak of I World War. The first part outlines the basic socio-economic and political conditions, the pillars and theoretical position of the concept of parliamentarism. The journey towards a parliamentary democracy was short but generally beneficial. The new Serbian state conformed to the constitutional practice of the European countries, above all, England, France and Belgium. The second part is dedicated to the activities of the basic constitutional institutions (the assembly, the crown and the government), as well as to the activities of the political parties. The enactment of the Constitution in 1903, brought about dynastic changes, which liberalized and strengthened Serbia and improved its reputation throughout the world.